

УДК 159.922.4

Король Л. Д.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДІ МІЖНАЦІОНАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Статтю присвячено емпіричному аналізу специфіки формування толерантності у сфері міжнаціональних відносин у різних вікових групах представників української молоді. Представлено результати експериментального дослідження міжнаціональної толерантності у площині соціальної дистанції та прийняття членів інших націй, ставлення до власної національної спільноти, проявів толерантних/інтолерантних установок у контексті ідеологічного рівня та міжнаціональних конфліктів.

Ключові слова: міжнаціональна толерантність, толерантні/інтолерантні установки, національність, національна ідентичність.

Стаття посвячена емпіричному аналізу специфіки формування толерантності в сфері міжнаціональних відносин у різних вікових групах представників української молоді. Представлено результати експериментального дослідження міжнаціональної толерантності в площині соціальної дистанції та прийняття членів інших націй, ставлення до власної національної спільноти, проявів толерантних/інтолерантних установок у контексті ідеологічного рівня та міжнаціональних конфліктів.

Ключевые слова: межнациональная толерантность, толерантные/интолерантные установки, национальность, национальная идентичность.

The article is devoted to empirical analysis concerning tolerance formation in the sphere of international relations among various age groups of Ukrainian youth. The results of the international tolerance experimental research in the plane of social distance and acceptance of other national members, attitude to one's own national community, tolerant/intolerant attitudes displays in the context of ideological level and international conflicts have been presented.

Key words: international tolerance, tolerant/intolerant attitudes, nationality, national identity.

Мозаїчність та мультикультурність є невід'ємними характеристиками сучасної глобальної спільноти, що визначають тенденції її подальшого розвитку та функціонування. Налагодження співпраці між різними національними спільнотами, пошук шляхів взаєморозуміння, інтеграції та кооперації є архіважливими питаннями мирного існування світового соціуму. Саме тому особливої актуальності набуває питання формування міжнаціональної толерантності молоді як рушійної сили гармонійного розвитку кожної країни.

Значний внесок у дослідження психологічних аспектів толерантності, її сутності, функцій, а також співвідношення із суміжними феноменами ідентичності, свідомості та самосвідомості здійснили О. Г. Асмолов, О. В. Бичко, М. Й. Боришевський, С. Л. Братченко, С. К. Бондирева, В. О. Васютинський, П. І. Гнатенко, І. Б. Гриншпун, О. А. Донченко, Д. В. Зінов'єв, Н. М. Лебедева, О. М. Лозова, П. В. Лушин, Г. Олпорт, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. М. Павленко, М. І. Пірен, А. О. Погодіна, М. В. Савчин, Г. У. Солдатова, Е. Фром тощо. Незважаючи на значну кількість праць у контексті запропонованої проблематики, варто зауважити, що недостатнім є емпіричне дослідження питання міжнаціональної толерантності, особливо вивчення специфіки її формування на різних вікових етапах становлення молоді особистості, що, на нашу думку, дасть змогу проаналізувати тенденції розвитку цього феномену на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Мета статті – емпіричне вивчення особливостей формування толерантності у сфері міжнаціональних відносин у представників української молоді.

Аналіз наукової літератури [1-5; 8] дав можливість констатувати, що міжнаціональна толерантність у площині психологічної парадигми розуміється як система ставлень до представників інших національностей, що проявляється у повазі й розумінні відмінних національно-культурних особливостей та інонаціональних явищ, прийнятті членів інших національних груп як рівноцінних партнерів, готовності до взаємодії та конструктивної співпраці на основі культурного взаємообміну та взаємозбагачення.

З метою діагностики особливостей формування міжнаціональної толерантності у різних вікових групах представників української молоді було використано тест для виміру міжнаціональної толерантності – методику російських дослідників В. С. Собкіна та Д. В. Адамчука [6-7].

Контингент досліджуваних склали молоді люди віком від 17 – 22 років, що навчаються на першому-п'ятому курсах у Національному університеті «Острозька академія», Київському міжнародному уні-

верситеті та Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна. Загальний обсяг вибірки – 300 осіб, репрезентативність якої забезпечувалася методом квот.

Запитання тесту зорієнтовані щодо різноманітних змістових контекстів дослідження запропонованого феномену, а саме:

- фіксації особливостей емоційного ставлення до власної етнічної ідентичності;
- характеристики соціальних дистанцій (бар'єрів) до представників інших національностей;
- проявів толерантних/інтолерантних установок на ідеологічному рівні (армія, освіта, культурні традиції);
- ставлення до міжнаціональних конфліктів;
- емоційного прийняття/неприйняття представників інших національностей.

Тест для виміру міжнаціональної толерантності базується на біполярному факторі толерантність/інтолерантність, який фіксує кореляції між запитаннями, що визначають різноманітні аспекти інтолерантних та толерантних проявів до представників інших національностей [6]. Результати використаної методики оцінювалися так: негативний сумарний підсумковий індекс означає наближення до полюсу толерантності, позитивний – до полюсу інтолерантності. Дані середніх значень сумарних показників наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Середні значення сумарного підсумкового індексу толерантності у молоді різних років навчання

Середньогруповий індекс толерантності	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс
	-2,67	-1,77	-2,56	-1,88	-1,79

Як видно з таблиці 1, респонденти усіх курсів характеризуються від'ємним середньогруповим індексом толерантності, що має тенденцію до зниження на старших курсах навчання. Цікавим є підвищення показника толерантності на третьому курсі навчання, причинами якого, на нашу думку, можуть бути такі: розширення кола інтересів третьокурсників; вивчення предметів, спрямованих на пізнання особливостей інших культур та націй; активна участь у міжнародних обмінних програмах; посилення контактів із представниками інших національностей тощо. Позитивним моментом є відсутність індексу інтолерантності у представників української молоді, що свідчить про загальне позитивне сприйняття ними особливостей та індивідуальних проявів представників інших національностей, а також відсутність ворожого та інтолерантного ставлення до них. З метою детальнішої діагностики процесу формування толерантних установок у сфері міжнаціональних відносин на різних етапах навчання вдалося до аналізу варіантів відповідей на різноманітні запитання методики респондентів різних вікових груп.

Задля вияву особливостей емоційного переживання власної національної ідентичності респондентам пропонувалося таке запитання: «Яке Ваше ставлення стосовно власної національності?». Результати поперечних зрізів серед студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Яке Ваше ставлення до власної національності?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Я відчуваю гордість від того, що належу до цієї національності	68,3%	61,6%	55%
2.	Мені моя національність не має особливого значення	28,3%	26,7%	28,3%
3.	Я відчуваю внутрішній дискомфорт від того, що належу до цієї національності	0%	5%	5%
4.	Досить часто я відчуваю сором через свою національну належність	3,4%	5%	6,7%
5.	Я вважав (вважала) б за краще народитися людиною іншої національності	0%	1,7%	5%

Запропоновані варіанти відповідей дають змогу проаналізувати емоційний конструкт «гордість-сором», а також значущість національної проблематики у життєдіяльності респондентів. Отримані дані свідчать, що переважна більшість респондентів різних років навчання відчувають гордість від належності до своєї національності, водночас варто відзначити, що цей показник знижується на старших курсах. Водночас, із кожним роком навчання зростає кількість опитуваних, що відчувають сором та внутрішній дискомфорт через власну національну ідентичність, а також висловлюють бажання за краще народитися людиною іншої національності. Значущою є також частка респондентів, які вважають, що національність не має особливого значення для них.

З метою дослідження особливостей соціальної дистанції щодо представників інших національностей, зокрема фіксації жорстокості соціальних бар'єрів, що обмежують тісні міжособистісні стосунки з

членами інших національних груп, респондентам пропонувалася проєктивна ситуація, що пов'язана з можливістю міжнаціонального шлюбу. Наведемо для порівняння результати поперечних зрізів серед студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів років навчання (див. табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Чи вважаєте Ви для себе можливим одружитися з представниками іншої національності?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Ні, тому що це неминуче викличе конфлікти в сім'ї	0%	5%	5%
2.	Ні, тому що я не можу порушити сімейні традиції	0%	1,7%	3,3%
3.	Ні, оскільки я не хочу, щоб мої діти зіткнулися з проблемою вибору національності	0%	0%	8,3%
4.	Ні, оскільки я хочу, щоб мої діти були тієї ж національності, що і я	16,7%	16%	20%
5.	Так, тому що я не хочу, щоб чоловік (дружина) був(ла) моєї національності	3,3%	3%	0%
6.	Мені національність чоловіка/дружини не матиме значення	80%	74,3%	63,4%

Результати, подані в табл. 3, показують, що більшість респондентів не дистанціюються від представників інших національностей та вважають можливим міжнаціональний шлюб. Проте цей показник має тенденцію до зниження на третьому та п'ятому курсах навчання. Водночас, із кожним роком зростає кількість студентів, які негативно ставляться до міжнаціонального шлюбу, пояснюючи це сімейними традиціями чи певними внутрішніми обмеженнями (варіанти відповідей «ні, оскільки я не хочу, щоб мої діти зіткнулися з проблемою вибору національності», «ні, оскільки я хочу, щоб мої діти були тієї ж національності, що і я»). Іншими словами, з віком сімейні та національно-культурні традиції набувають більшої значущості для представників української молоді. Варто зазначити, що показник негативного переживання власної національної ідентичності (варіант відповіді «так, тому що я не хочу, щоб чоловік (дружина) був(ла) моєї національності») також характеризується тенденцією до спадання (третій курс) та нівеляції (п'ятий курс).

У контексті вивчення толерантних установок у сфері міжнаціональних відносин цікавим є також аналіз емоційного переживання, ставлення та прийняття членів інших національних спільнот. Так, зокрема, з метою аналізу емоційних станів, що виникають у процесі міжособистісної взаємодії, було використане запитання «Що Ви відчуваєте при знайомстві з людиною іншої національності?» (див табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Що Ви відчуваєте при знайомстві з людиною іншої національності?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Роздратування	0%	1,7%	0%
2.	Недовіру	0%	1,7%	1,7%
3.	Цікавість	81,6%	83,3%	73,3%
4.	Повагу	6,7%	3,3%	3,3%
5.	Нічого особливого	5%	6,7%	5%
6.	Це залежить від національності	6,7%	3,3%	15,7%

Як видно з табл. 4, переважна більшість респондентів різних вікових груп відчувають цікавість, що, на нашу думку, пов'язане з бажанням дізнатися більше про національно-культурні особливості представників інших країн. Проте на старших курсах навчання цей показник знижується, а також зменшується кількість студентів, що відчувають повагу, та зростає частка тих, які вважають, що це залежить від національності. Можливим поясненням таких тенденцій є негативний досвід спілкування респондентів старших років навчання з певними представниками інших національностей, а також існування негативних гетеростереотипів в українському суспільстві.

Цікавим також, на нашу думку, є аналіз особливостей емоційного ставлення респондентів різних вікових груп до національних меншин (див. табл. 5 та табл. 6).

Таблиця 5

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Як Ви оцінюєте внесок представників національних меншин у розвиток української науки і культури?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Значення цього внеску значно перебільшене, і в першу чергу, самими представниками національних меншин	15%	11,7%	26,7%
2.	Я вважаю, що представники національних меншин зробили значний внесок у розвиток науки і культури	43,3%	33,3%	21,7%
3.	Не маю визначеної точки зору	38,3%	46,7%	48,3%
4.	Мені це байдуже	3,4%	8,3%	3,3%

Отримані дані є свідченням того, що частка молодих людей, які визнають внесок національних меншин у розвиток української науки і культури, зменшується з кожним роком навчання. Натомість зростає кількість студентів, які переконані у перебільшенні цього внеску, а також тих, що демонструють байдужу та відсторонену позицію.

Таблиця 6

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Як Ви вважаєте, у чому причини негативного ставлення до людей, що приїжджають жити до України?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
	Вони погіршують криміногенну обстановку в країні	0%	7,3%	10%
	Вони не платять податки і живуть за наш рахунок	3,4%	3,3%	3,3%
	Вони займають наші робочі місця	6,7%	16,7%	21,7%
	Вони вирішують свої проблеми за наш рахунок	1,7%	1,7%	1,7%
	Вони погано ставляться до українців	5%	12,7%	16,7%
	Вони мають відрадливу зовнішність	0%	0%	0%
	Вони мають агресивний характер	3,3%	3%	3,3%
	Вони належать до інших національностей	10%	10%	11,7%
	Вони мають інше віросповідання	0%	3,3%	0%
	Вони повинні жити у себе на батьківщині	0%	1,7%	3,3%
	У навчальних заборонах	8,3%	15%	5%
	Реальних причин немає	33,3%	20,3%	15%
	Я не помічав(ла) негативного ставлення до них	28,3%	15%	8,3%

Як видно з табл. 6, домінуюча більшість студентів першого року навчання демонструють толерантні установки щодо приїжджих, зазначаючи, що реальних причин немає (33,3%), та те, що не помічали негативного ставлення до них (28,3%). Водночас, інтолерантне ставлення першокурсники пояснюють належністю приїжджих до інших національностей (10%) та наявними забобонами (8,3%). Респонденти третього та п'ятого курсу характеризуються зниженням індексів толерантних установок (варіанти відповідей 12 та 13) та зростанням показників, що вказують на можливі причини негативного ставлення, а саме: погіршення криміногенної обстановки (7,3% та 10%), займання робочих місць (16,7% та 21,7%), погане ставлення до українців (12,7% та 16,7%), належність до інших національностей (10% та 11,7%) тощо. Подібні тенденції спричинені тим, що студенти старших вікових груп ймовірно мали певний негативний досвід у взаємодії з приїжджими представниками інших національностей, що й вплинуло на формування такого ставлення.

Наступний етап діагностики толерантних/інтолерантних установок передбачав ставлення респондентів до представників інших національностей на ідеологічному рівні. З цією метою респондентам пропонувалися запитання, що стосувалися національних традицій інших народів (див табл. 7), можливості існування національних шкіл (див табл. 8), служби в армії представників інших національних груп (див табл. 9), введення обмеження за національними ознаками (див. табл. 10).

Таблиця 7

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Як Ви ставитеся до того, що представники національних меншин, що мешкають в Україні, відзначають свої національні свята?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Усі народи повинні мати можливість відзначати свої національні свята, мешкаючи в Україні	90%	81,6%	65%
2.	Мені однаково	10%	16,7%	20%
3.	Мені неприємно (дратує), що інші національні меншини відзначають свої національні свята в Україні	0%	0%	10%
4.	Інші нацменшини не повинні відзначати в Україні свої національні свята	0%	0%	5%
5.	Усі народи повинні мати можливість відзначати свої національні свята, мешкаючи в Україні	0%	1,7%	0%

Дані, описані в табл. 7, свідчать про те, що загальною тенденцією для молодих людей є толерантна позиція щодо святкування національних свят представниками національних меншин в Україні, що вказує на шанобливе ставлення респондентів до традицій інших народів. Проте чітко простежується зростання негативних тенденцій та посилення інтолерантних установок студентів старших курсів (варіанти відповідей «мені неприємно (дратує), що інші національні меншини відзначають свої національні свята в Україні», «інші нацменшини не повинні відзначати в Україні свої національні свята»), а також кількість опитуваних, що демонструють відсторонену позицію (варіант відповіді «мені однаково»).

Таблиця 8

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Як Ви ставитеся до існування національних шкіл в Україні?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Це цілком необхідно, оскільки дозволить представникам різних національностей зберегти культуру і традиції свого народу	40%	51,7%	56,7%
2.	Це необхідно, оскільки дозволить усім охочим, незалежно від національної належності, дізнатися про історію та культуру інших країн	43,3%	36,7%	23,7%
3.	Це не є необхідним, оскільки призведе до ізоляції представників різних національностей і загострить міжнаціональні відносини	13,3%	6,6%	8,3%
4.	Це не є необхідним, оскільки усі повинні вчитися в загальноосвітніх школах	3,4%	5%	8%
5.	Це необхідно, оскільки національні меншини мають бути ізольовані	0%	0%	3,3%

Як видно з таблиці 8, позиція переважної більшості української молоді різних вікових груп, що має тенденцію до зростання з кожним курсом, може бути охарактеризована як мультикультурна, оскільки респонденти вважають, що національні школи в Україні дозволять представникам різних національностей зберегти культуру і традиції свого народу. Позитивним є також те, що студенти надають перевагу стратегії інтеграції (варіант відповіді «це необхідно, оскільки дозволить усім охочим, незалежно від національної приналежності, дізнатися про історію та культуру інших країн»). Проте цей показник знижується від першого курсу до останнього, оскільки зростає частка тих респондентів, що обирають стратегію асиміляції членів різноманітних національних груп в українському суспільстві (варіант відповіді «це не є необхідним, оскільки усі повинні вчитися в загальноосвітніх школах»). Водночас, знижується кількість молодих людей, які вважають, що національні школи здатні призвести до ізоляціонізму представників інших національностей в українському суспільстві. Варто також підкреслити те, що студенти п'ятого курсу, на відміну від першого та третього, демонструють інтолерантні установки щодо членів національних меншин, надаючи перевагу стратегії сегрегації (варіант відповіді «це необхідно, оскільки національні меншини мають бути ізольовані») та прагнучи наголосити не перевазі національної більшості.

Відповіді респондентів на наступні запитання, що, на відміну від попереднього, базуються на правовому аспекті, який передбачає рівність представників усіх національних груп, демонструють дещо відмінну картину (див. табл. 9 та табл. 10).

Таблиця 9

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Як Ви ставитеся до того, що в українській армії служать представники різних національностей?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Позитивно, оскільки усі громадяни нашої країни, незалежно від національності, згідно із законом зобов'язані проходити службу в армії	36,7%	41,6%	30%
2.	Позитивно, оскільки спільна служба в армії з представниками інших національностей сприяє міжнаціональному взаєморозумінню і дружбі	25%	23%	15%
3.	Позитивно, оскільки не лише українці повинні захищати народи, що мешкають на території України	11,7%	12%	15%
4.	Негативно, оскільки вони знижують боєздатність української армії	0%	1,7%	5%
5.	Негативно, оскільки це створює конфлікти на національному ґрунті серед військовослужбовців	8,3%	1,7%	11,7%
6.	Мені це байдуже	18,3%	20%	23,3%

Як видно з табл. 9, з кожним роком навчання зменшується кількість респондентів, що виявляють позитивне ставлення до спільної служби в українській армії представників усіх національностей. Водночас, зростає частка тих студентів, що характеризуються інтолерантним ставленням та сприйманням національних меншин як загрози (варіанти відповідей «негативно, оскільки вони знижують боєздатність української армії», «негативно, оскільки це створює конфлікти на національному ґрунті серед військовослужбовців»), а також тих, хто характеризується відстороненою позицією та байдужим ставленням.

Таблиця 10

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Чи вважаєте Ви, що в Україні необхідно ввести обмеження за національною ознакою?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Так, на здобуття вищої освіти	0%	3,3%	1,7%
2.	Так, на певну професійну діяльність	3,3%	5%	10%
3.	Так, на зайняття керівних посад	6,7%	6,7%	18,3%
4.	Так, на зайняття політичною діяльністю	20%	8,3%	5%
5.	Так, на діяльність у сфері ЗМІ	0%	0%	5%
6.	Так, на діяльність у сфері культури	0%	1,7%	3,3%
7.	Так, на отримання українського громадянства	0%	6,7%	10%
8.	Так, інше (напишіть)	0%	0%	0%
9.	Ні, я вважаю, що обмеження за національною ознакою недопустимі	56,7%	53,3%	43,3%
10.	Мені це байдуже	13,3%	15%	3,4%

Результати поперечних зрізів серед респондентів 1-го, 3-го та 5-го курсів (див. табл. 10) дозволяють зробити висновок про переважання толерантної позиції серед української молоді щодо введення обмежень за національною ознакою (варіант відповіді «ні, я вважаю, що обмеження за національною ознакою недопустимі»). Водночас, варто зауважити, що індекс толерантності має чітко виражену тенденцію до зниження від першого до п'ятого років навчання. Подані результати також свідчать про те, що старші вікові групи молодих людей характеризуються вищими показниками інтолерантних установок стосовно представників інших національностей та вважають за необхідне введення певних обмежень за національними ознаками в Україні у різних сферах.

Важливим компонентом аналізу толерантних/інтолерантних установок виступає ставлення до міжнаціональних конфліктів. Зокрема, запитання «Чи схильні Ви пояснювати виникнення конфліктів при спілкуванні національністю співрозмовника?» фіксує чутливість респондентів до національної проблематики у площині повсякденного спілкування. Наведемо для порівняння результати поперечних зрізів серед студентів 1-го, 3-го та 5-го років навчання (див. табл. 11).

Таблиця 11

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Чи схильні Ви пояснювати виникнення конфліктів при спілкуванні національністю співрозмовника?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Ні, ніколи	71,7%	38,3%	31,7%
2.	Так, але не стану використовувати це як аргумент у суперечці	28,3%	55%	60%
3.	Так, і використовуватиму це як аргумент у суперечці	0%	6,7%	8,3%

Як видно із табл. 11, загальна картина результатів указує на те, що показники толерантних установок знижуються на старших курсах навчання, тоді як індекси інтолерантності характеризуються тенденцією до зростання. Проте різні вікові групи респондентів демонструють відмінні тенденції. Так, на першому курсі домінуюча більшість вибірки не виявляє схильності до пояснення конфліктів національністю співрозмовника. Водночас, переважна більшість опитуваних третього та п'ятого курсів демонструють приховане інтолерантне неприйняття співрозмовника іншої національності.

Наступне запитання методики «Чи брали Ви участь у конфліктах на національному ґрунті в цьому навчальному році?» дає змогу проаналізувати ініціативу респондента у міжнаціональних конфліктах, а також те, чи приймає він себе як об'єкт чи суб'єкт конфліктної ситуації (див. табл. 12).

Таблиця 12

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Чи брали Ви участь у конфліктах на національному ґрунті в цьому навчальному році?» (у %)

№ з/п	Варіанти відповідей	I курс	III курс	V курс
1.	Так, ініціатором виступав(ла) особисто я.	0%	1,7%	5%
2.	Так, ініціатором виступала група, до якої я належу.	3,3%	3,3%	3,3%
3.	Так, ініціатором виступала протилежна сторона.	3,4%	5%	6,7%
4.	Ні, не брав(ла) участь	93,3%	90%	85%

Отримані дані свідчать про те, що домінуюча більшість вибірки не бере участь у конфліктах на національному ґрунті, проте цей показник знижується на третьому та п'ятому курсах навчання. Однак, варто також зазначити, що певна частка, що має тенденцію до зростання, старших вікових груп молоді ініціює подібні конфлікти, а також виступає об'єктом та учасником подібних ситуацій.

Проведене емпіричне дослідження щодо особливостей формування міжнаціональної толерантності у молоді дозволяє дійти таких висновків:

Діагностика середніх показників толерантності у сфері міжнаціональних відносин показала, що різні вікові групи молоді характеризується сумарним позитивним індексом досліджуваного феномену, що свідчить про загальне позитивне сприйняття ними особливостей та індивідуальних проявів представників інших національностей.

Водночас детальний аналіз параметрів міжнаціональної толерантності на різних роках навчання у площині соціальної дистанції до членів інших національностей, прояву толерантних/інтолерантних установок на ідеологічному рівні, ставлення до міжнаціональних конфліктів, а також емоційного прийняття/неприйняття представників інших націй показав, що респонденти старших вікових етапів, у порівнянні зі студентами молодших курсів, проявляють вищий рівень інтолерантності, що свідчить про зниження рівня міжнаціональної толерантності молоді з віком.

Варто також зазначити, що емоційне переживання власної національної ідентичності, а також ставлення до своєї національності у студентів старших курсів характеризується негативним забарвленням у порівнянні зі студентами молодших вікових груп.

Перспективами подальших наукових розвідок може слугувати емпіричне вивчення показників інших видів толерантності у представників української молоді та співвіднесення результатів із отриманими даними, а також аналіз факторів, що зумовлюють зниження рівня міжнаціональної толерантності молодих людей.

Список використаних джерел:

1. Асмолов А. Г. О смыслах понятия «толерантность» [текст] / А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова // Век толерантности : науч.-публ. вестн. – 2001. – Вып. 1. – С. 8–18.
2. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности / Г. Бардиер. – СПб. : Издательство С.-Петербургского ун-та, 2005. – 120 с.

3. Бондырева С. К. Толерантность. Введение в проблему / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов Д. В. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – 239 с.
4. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений. – М., 2003. – С. 31–40.
5. Межкультурный диалог : исследования и практика / [под ред. Г. У. Солдатовой, Т. Ю. Прокофьевой, Т. А. Лютой]. – М. : Центр СМИ МГУ им. М. В. Ломоносова, 2004. – 304 с.
6. Собкин В.С. Измерение установок в сфере межнациональных отношений/ В.С. Собкин, Д.В. Адамчук // Вестник практической психологии образования. – № 2 (7). – 2006. – С. 36–43.
7. Собкин В.С. Измерение установок в сфере межнациональных отношений/ В.С. Собкин, Д.В. Адамчук // Вестник практической психологии образования. – № 3 (8). – 2006. – С. 48–60.
8. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Генезис, 1998. – 202 с.